

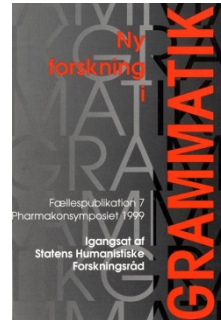
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Ordgrupper og ordgruppe-grupper i tysk

Forfatter: Peter Colliander

Kilde: J. Nørgård-Sørensen, P. Durst-Andersen, L. Jansen, B. Lihn Jensen og J. Pedersen (red.). *Ny Forskning i Grammatik* 7, 2000, s. 27-50

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 2000

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Ordgrupper og ordgruppegrupper i tysk

Peter Colliander

1. Indledning

Ordet og sætningen fremhæves til stadighed som specielt centrale sproglige konstruktioner. Men at det dog er hensigtsmæssigt at regne med eksistensen af konstruktioner, der så at sige ligger mellem ordet og sætningen, er der i den videnskabelige litteratur vel konsensus om, en konsensus, der ganske vist ikke går så langt som til at omfatte, *hvilke* andre konstruktioner der er tale om, og *hvordan* de skal defineres. At konsensusen stort set ikke rækker ud over videnskabens egne rækker, beviser årgang efter årgang af studerende, for hvem syntagmebegrebet både i teori og praksis er fuldstændig ukendt. Formålet med denne artikel er at fremsætte et forslag til et stringent ordgruppebegreb.

Et vigtigt karakteristikum ved tysk er, at enhver finit sætning kan realiseres i tre forskellige positionstyper (PT1-3), hvoraf den ene er særlig egnet til at afgrænse sætningens umiddelbare konstituent over for hinanden (Colliander 1997: 230 ff.), nemlig PT1, der prototypisk har netop én umiddelbar konstituent på pladsen foran den finite del af verbalet (P1). De ikke-prototypiske tilfælde kan jeg ikke komme ind på her (ib.: 236 ff.), men vil berøre nogle af dem i løbet af artiklen. Hvad der står på P1 i PT1, og hvad der kan permuteres derhen, udgør en funktionel enhed, og konstitueringen af klasserne af sproglige konstruktioner bør foregå på en sådan måde, at de funktionelle enheder modsvarer af konstruktive enheder. Verbalet udgør et problem, bl.a. fordi det ikke kan stå på P1, men den del af problemet er ikke stort, da alle andre sætningskonstituent prototypisk kan stå på P1 og verbalet derfor i princippet er afgrænset tilstrækkeligt over for de øvrige konstituent. At der alligevel er problemer med verbalet, kommer jeg tilbage til i 4.1.

Jeg går således ud fra, at P1 i PT1 er velegnet til at give oplysninger om i det mindste nogle klasser af “byggesten” i tysk, nemlig klassen af ord og så netop de klasser af konstruktioner, som denne artikel drejer sig om, flerordskonstruktionerne, og jeg går ud fra, at der ikke findes andre konstruktionsklasser end dem, der kan stå på P1.

2. Konstituens – dependens – gruppe

Konstituens opfatter jeg som en relation, man – uafhængigt af grammatisk teori – under ingen omstændigheder kommer uden om. Dependens derimod er ikke på samme måde essentiel for enhver grammatikteori, men lurer dog ofte i baggrunden.¹ For min ord(gruppe)gruppeteori spiller dependens den altafgørende rolle: Blandt de umiddelbare konstituenten i en flerordskonstruktion, der vha. P1-test har vist sig at være en funktionel og dermed også konstruktiv enhed, går jeg ud fra, at der findes netop én (A-elementet), hvis forekomst de øvrige (B-elementernes) forekomst afhænger af (Heringer 1996: 37 ff.; Colliander 1995: 142). Jeg går således ud fra, at en konstituent, der står på P1 eller kan stå der, enten kan klassificeres som et ord eller som et syntagma, der så at sige holdes sammen af en dependensrelation mellem ét A-element og ét eller flere B-elementer. Konstituens spiller selvfølgelig også en væsentlig rolle: en given segmentering af en konstruktion fører dependensovervejelserne i én retning, en anden segmentering givetvis i en anden retning. Man kan her lige så godt være ærlig og sige, at “indretningen” af en dependensgrammatik foregår i en vekselvirkning mellem konstituens og dependens; blandt flere mulige segmenteringer vælges den, der giver den mest hensigtsmæssige dependensrelation. Og jeg kan fortsætte ærligheden ved at sige, at jeg også skeler til, om de opstillede konstituens- og dependensrelationer giver mulighed for fornuftige valensbeskrivelser. Jf. Welke:

Die Definition von D. [Dependenz] wirft zahlreiche Probleme auf. Teilweise oder auch grundsätzl. wird auf reine Festlegungsdefinitionen zurückgegriffen. D. ist dann eine Relation, die kraft Festlegung des Linguisten gilt und deren Rechtfertigung

1. Jeg ser i modsætning til Heringer (1996: 27) ikke de to relationer som “konkurierende Grundprinzipien”; sml. Jung 1995: 15.

sich erst aus der Erklärungs- bzw. Beschreibungskraft des jeweiligen Grammatikmodells insgesamt ergibt. (Welke 1993: 127)

En anden hensigtsmæssig test i forb. m. konstituens ud over permutation (P1-testen) er substitution: hvad der kan substitueres med et proelement, udgør én funktionel og konstruktiv enhed.

En **gruppe** definerer jeg som en funktionel og konstruktiv kompleks enhed, hvor der består en asymmetrisk dependensrelation mellem én af de umiddelbare konstituenten (A-elementet) og den eller de øvrige konstituenten (B-elementet/-erne).

3. A-elementet

3.1. Konstruktion

I tidligere arbejder er jeg gået ud fra, at et A-element altid udgøres af ét og kun ét ord, hvilket har ført til kontra-intuitive segmenteringer af konstruktioner som *nur die Dänen* og *schon vor der Pause* i tre umiddelbare konstituenten (bl.a. i Colliander 1995: 268). Aksiomet "A-elementer udgøres af netop ét ord" har den fordel, at det i visse tilfælde letter afgørelsen af, hvilken konstituent der fungerer som A-element; men fører det til væsentlige u hensigtsmæssigheder, må det opgives – og det gør jeg her. Jeg går således nu ind for at regne med eksistensen af både étords- og flerords-A-elementer. I sidste tilfælde er A-elementet en dependentielt konstitueret konstruktion med et étords-A-element. Alt i alt fører dette til eksistensen af ikke kun **ordgrupper**, men også **ordgruppegrupper**.

3.2. Karakteristika

Til at afgrænse A-elementet over for B-elementet/-erne bruger jeg tre kriterier:

1. eliminerings-test: en konstituent, der kan elimineres, fungerer som B-element
2. selektionstest: en konstituent, der udøver selektion over for en eller flere af de øvrige konstituenten, fungerer som A-element

3. analogitest: i en sammenlignelig konstruktion, hvor alle konstituenten på nær én kan elimineres, er den dertil svarende konstituent i den oprindelige konstruktion A-element.

Fx:

- (1) Einen Sahnespritzer später [hatten wir unsere zwei Stücken Sacher-Torte und jeder eine Mélange vor uns zu stehen] (Die andere Welt 10/3)

Einen Sahnespritzer später består af 2 umiddelbare konstituenten: *Einen Sahnespritzer* og *später*, hvoraf kun *Einen Sahnespritzer* er eliminerbar; altså fungerer *später* som A-element.

- (2) Unter seiner Führung [richtete die Berliner Polizei 1997 eine eigene Arbeitsgruppe gegen rumänische Bandenkriminalität ein] (Stern 42/99 100/3)

Unter seiner Führung består af 2 umiddelbare konstituenten: *Unter* og *seiner Führung*, hvoraf ingen kan elimineres. *Unter* udøver selektion (kasusreaktion) over for *seiner Führung*, mens *seiner Führung* ikke udøver selektion over for *Unter*; altså fungerer *Unter* som A-element.

- (3) Alle meckern ständig über die Steuerlast

(3) består af 4 umiddelbare konstituenten: *Alle*, *meckern*, *ständig* og *über die Steuerlast*, hvoraf *ständig* og *über die Steuerlast* entydigt kan klassificeres som B-elementer pga. deres eliminerbarhed.² Som kandidater til funktionen som A-element er *Alle* og *meckern* tilbage. For *meckern* taler, at *Alle* i manipulerede, sammenlignelige konstruktioner enten er eliminerbar eller umulig:

- (3a) Meckert (alle) (ständig) (über die Steuerlast) (imperativ)
 (3b) [Wir haben keine Lust,] alle (ständig) (über die Steuerlast) zu meckern

2. Deres forskellige valensmæssige status er her ligegyldig.

Jung (1995: 34) slår fast, at “es leidet ganz wenig Diskussionen im deutschen Raum gibt” (i modsætning til den engelsksprogede litteratur (bl.a. Hudson)) af begrebet “Kopf”, “head” og leverer selv en indgående analyse af spørgsmålet.

4. Ordgrupperne

En ordgruppe er en gruppe, hvis A-element udgøres af et ord, og jeg påstår, at det er hensigtsmæssigt at regne med, at alle ordklasser indeholder elementer, der kan fungere som A-element. I det følgende vil jeg argumentere for dette, idet jeg går ud fra en traditionel ordklasseinddeling, også selv om denne på mange måder er problematisk.³ Ordgrupperne benævnes efter deres A-element: verbumgruppe, substantivgruppe, præpositionsgruppe osv.

4.1. Verbumgrupperne

Der må skelnes mellem to hovedklasser af verbumgrupper: 1. verbumgrupper med fuldverbum (simpel eller kompleks form; se nedenfor) som A-element, 2. verbumgrupper med auxiliærverbum som A-element. Klasse 1, der betegnes VG, omfatter en del af de konstruktioner, som traditionelt kaldes “sætninger”, fx:

- (4) Bei zwei Grad über Null und Sturm aus Nord *bleiben* selbst die wetterfesten Schweden schön zu Hause (SZM 3/2)⁴

Klasse 2, som jeg kalder “verbumkomplekser” og betegner VK (sml. Rall et al. (1977: 33) og Engel (1994: 104)), omfatter de perifrastiske verbalformer, fx:

- (5) [Herr Matula] *muss* aufgehalten worden sein (ZDF 14.5.99 (*Ein Fall für Zwei*))

3. Ikke mindst ud fra dependenssynspunkter er det tydeligt, at der er behov for en væsentlig revision af den traditionelle ordklasseinddeling (se fx Colliander 1999a: 48 f.), men overvejelser i den retning ville sprænge rammerne for denne artikel. Det er evident, at den grundlæggende ordklasseinddeling er afgørende for, hvilke ordgrupper man regner med. Således ser inventaret hos Zifonun et al. (1997: 68 ff.) bl.a. pga. en utraditionel ordklasseinddeling lidt anderledes ud end mit.

4. Her og i det følgende kursiveres A-elementer, hvor det er relevant.

4.1.1. VG

VG'erne må klassificeres i VG'er med finit A-element (V_fG ; se (6)) og VG'er med infinit A-element (V_iG ; se (7)).

- (6) [Ob leergeorgelt oder einfach in die Jahre gekommen –] manchmal *hätte* Pannen mit der Batterie ... schon mit etwas Vorsorge *vermieden werden können* (ADACmotorwelt 5/99 14/1)
- (7) [Und irgendwann in tausend Jahren ... hätten es wenigstens die Archäologen leicht,] die weiblichen Skelette *rauszufinden* (Stern 9/97 70/3)

Blandt mange dependentielle problemer ved VG'er vil jeg nævne et: konstituer, der synes at være knyttet tættere til A-elementet end andre. Der er åbenbart en glidende overgang mellem derivat (fx *vermieden* i (6)), komposition (fx *rauszufinden* i (7)), konstruktioner som *Auto fahren* i (8) og "normale" konstruktioner.

- (8) Der Mann besitzt keinen Führerschein und ist niemals in seinem Leben Auto gefahren (ZDF 29.11.99 (*Heute Journal*))

ver er fast bestanddel af et verbum, *raus* er løs bestanddel af verbum (måske), *Auto* er ikke bestanddel af verbum (måske). Især *Auto*'s status er problematisk. På den ene side indgår det og sammenlignelige andre konstituer (se eksempler nedenfor) som del af normale syntaktiske valensmønstre, på den anden side har sådanne konstituer ikke hele spektret af normale konstituenters syntaktiske egenskaber (fx er der topologiske begrænsninger), og semantisk går de også enegang (de udtrykker ikke tydeligt et argument). Jeg mener, at det må være en farbar vej at sige, at konstituer som *Auto* i (8) indgår på normal vis i den syntaktiske struktur, dvs. det er B-element og ikke fx del af kompositum, mens det i den semantiske struktur er en del af prædikatet. Afgrænsningen af konstruktioner som *Auto fahren* og konstruktioner som *rauszufinden* er dog problematisk, og også valensmæssigt er der problemer, idet opbygningen af resten af VG'en ved begge konstruktionstyper synes at være afhængig af konstruktionerne som helheder og ikke kun af den rent verbale del. I *Auto fahren*-eksemplet er det også interessant, at der som auxiliar er brugt en form af *sein* og

ikke af *haben*, da der stort set uden undtagelse gælder, at der ved transitive verber bruges *haben*.⁵ Yderligere eksempler (den problematiske konstituent er her en præpositionsgruppe):

- (9) Die EZB [Europäische Zentralbank] hat es sich **zum Ziel** gesetzt, ihre Geldpolitik transparent zu machen (Foredrag af Dr. Jürgen Stark, Vizepræsident der Deutschen Bundesbank, 13.10.99)
- (10) Wenn der Händler aber bockig ist und einer Wandlung oder Minderung nicht zustimmt, steht Ärger **ins Haus** (ADACmotorwelt 5/99 59/2)
- (11) Da kommt die Polizei und will mir **in die Schuhe** schieben, dass ich ihn umgebracht habe (MDR 23.1.99 (*Polizeiruf 110*))

At disse konstituenters topologiske muligheder ikke er så begrænsede, som man ofte påstår, viser et eksempel som (12), hvor konstituenten står på P1:

- (12) **Auf die Spur** war man dem Quintett Anfang 1997 durch die Anzeige der Leiterin der Wirtschaftsschule an der Schwanthalerstraße gekommen (SZ 45/7)

4.1.2. VK

Ud fra selektionskriteriet er det entydigt, hvilken konstituent i et VK der er A-elementet.

- (13) A: [Was] *wollen* [Sie damit] sagen?
 B: [Was] *kann* [ich damit] sagen wollen? (Sat 1 20.5.99 (*Wolfs Revier*))

I *wollen sagen* er det *wollen*, der udøver selektion (statusreaktion) over for *sagen*, ikke omvendt; altså fungerer *wollen* som A-element. Det mere komplekse VK *kann sagen wollen* opfatter jeg som en videreudbygning af *wollen sagen*, således at *kann* fungerer som A-element og *sagen wollen*

5. Eneste undtagelse er vist ved *eingehen* (*jmd. ist einen Vertrag mit jmdm. eingegangen*).

som B-element; *kann* udøver statusrektion over for A-elementet i *wollen sagen*. Pga. synkretisme er denne statusrektion ikke tydelig; sml.:

(14a) *Habe* [ich mich wirklich so] getäuscht?

(14b) *Sollte* [ich mich wirklich so] getäuscht haben? (ARD 19.9.99
(*Stahlnetz*))

I (14a) udøver *habe* statusrektion over for *getäuscht*, i (14b) udøver *sollte* statusrektion over for *haben*.⁶

I forb. m. VK er der et afgrænsningsproblem: er det kun de traditionelle tempus-, modal- og diateseperifraser, der skal betragtes som VK'er, eller skal hele mængden af verbale, kohærente konstruktioner eller blot nogle flere end de tre nævnte klasser henregnes til VK'erne? Spørgsmålet kan ikke behandles inden for rammerne af denne artikel.

Som det allerede fremgår ovenfor, kan der dannes VK'er af forskellig kompleksitet. Tempus og modus kombineres ofte som i (13) og (14). Men også forskellige moduserifraser kan kombineres som fx i (13) og (15):

(15) [Man] muss [schon über so manche Platitüde und die dumpfe Moral] hinwegsehen können[, um dem Mainstream-Mumpitz "Männer-Pension" ein paar Lachen abzugewinnen] (Stern TV-Magazin 42/99 16.10.)

Endelig kan diateseperifrase (ud over at forekomme alene, selvfølgelig) forekomme kombineret med tempus- og/eller moduserifrase:

(16) [Von den 22 000 Hotelbetten, die laut einer anderen Statistik vor dem Kriege für die Nacht] hatten angeboten werden können [, blieben zunächst nur an die hundert verfügbar] (SZ 41/1)

(17) [Laut Angaben der Militärs] sollen [39 Menschen] getötet worden sein (ARD 16.10.99 (*Tagesschau*))

6. Denne tolkning af dependensforholdene er i overensstemmelse med Bech (1955-57).

Konstruktioner som de følgende vil jeg ikke tage endelig stilling til her; men jeg opfatter dem som kandidater til VK-klassen:

- (18) [All das erinnert sehr an den späten Scorsese, ... von dem De Niro sich sicher bewußt] hat beeinflussen lassen (Stern TV-Magazin 25/99 20.6.)
- (19) [Ich saß zu Hause in meiner Wohlgefälligkeit und] habe [die Spatzen nicht von den Dächern] pfeifen hören (Stern 42/99 254/2)
- (20) [Wem die Lust am Essen aus krankhafter Gesundheitsvorsorge] verloren zu gehen droht[, der sollte einmal folgenden Test machen: ...] (Stern 42/99 45/3)

4.2. SG

SG'erne klassificeres efter S' kasus, fx S_nG, S_aG osv.

I (21) findes et typisk og et atypisk B-element i SG:

- (21) Die Einrichtung: Luxus pur (Stern 42/99 126/3)

Det typiske er determinativet *Die*, det atypiske er det udeklinerede, efterstillede adjektiv *pur*; det typiske ville være et deklineret, foranstillet adjektiv. I henhold til selektionskriteriet er det *Einrichtung* og ikke *Die*, der er A-element (sml. Jung 1995: 73 ff.). Elimineringsskriteriet er ikke anvendeligt her, da jeg går ud fra, at determinativ er obligatorisk, og jeg regner derfor med Ø-determinativ fx i *Luxus pur*, altså Ø *Luxus pur*. Der melder sig her spørgsmålet, om *Luxus* er A-element alene, eller om Ø *Luxus* – og dermed en substantivgruppe-gruppe – er A-element. Jeg er ikke færdig med mine overvejelser, men hælder til det synspunkt, at det er *Luxus* alene, der er A-element.

De rigtig interessante B-elementer i SG er selvfølgelig de subklassespecifikke som i følgende eksempler:

- (22) [Man konnte es einfach nicht ertragen, dass nach] der *Öffnung des Bildungssystems / für alle* [- unabhängig von der sozialen

- Herkunft - es ausgerechnet die Schulen waren, die wieder neue Unterschiede schufen] (Stern 40/99 28/2)⁷
- (23) [Größtes Einzelprojekt ist] der *Erwerb des niederländischen Energieversorgers EZH / durch PreussenElektra* (Bericht der Konzernleitung auf der Sitzung des VEBA-Europa-Betriebsrats am 9. November 1999)
- (24) die *Übernahme des CDU-Vorsitzes / im Januar / von Theo Waigl* (Stern 40/99 256/1)⁸
- (25) der *Umgang der Ärzte / mit den Patienten* (ARD 4.12.99 (*Tatort*))
- (26) [So müsste gleich] eine *Gruppe zahlender Kunden* [vom Bordpersonal verdächtigt werden, bis einer sein Vergehen zugibt und mit hochrotem Kopf sein Handy ausschaltet] (Stern 42/99 229/3)
- (27) “Die *Besessenheit des brasilianischen Mannes / von dem Allerwertesten* [dem Hinterteil] *der Frauen* [ist bekannt”, doziert Professora Denilce Campos] (Stern 42/99 140/3)
- (28) [Allenfalls zwei Nahrungsergänzungen verdienen eine Empfehlung:] die *Jodierung von Speisesalz / in Mangelgebieten*⁹ und die *Einnahme von Folsäure / durch Schwangere / zur Vorbeugung gegen Missbildungen am Ungeborenen* (Stern 42/99 44/1)
- (29) [Ohne] *Anleitung durch einen Lehrer* [malte er zunächst Porträts seiner Familienangehörigen] (SZ 44/4)
- (30) [Mit dieser erstaunlichen Karriere war es nach] der *Machtergreifung Hitlers* [zunächst einmal vorbei] (SZ 45/1)

7. B-elementerne (de interessante, hvilket som regel vel sige de valensbundne) er her og i det følgende fremhævet med fed skrift, hvor det er relevant, og adskilt af “/”.

8. *im Januar* er ikke subklassespecifikt.

9. *in Mangelgebieten* er B-element i SG, men ikke subklassespecifikt.

- (31) Der *Vergleich von ‚normaler‘ Sehschärfe und Nonius-Sehschärfe* / zu verschiedenen Zeitpunkten der Entwicklung¹⁰ [kann also] wichtige *Hinweise auf die Entwicklungsgeschwindigkeit von Netzhaut und Sehrinde* [liefern] (Forschung 12/1)

Selv om dette ikke drejer sig om substantivernes valens, et par valensbetragtninger:

(23) er et eksempel på, at det ikke kun er ved *-ung*-derivater, at patiens udtrykkes i $S_g G$ og agens i $P_{\text{durch}} G$. (25) viser omvendt, at denne kobling ikke altid findes. I (28) er patiens, trods det, at A-elementet er et *-ung*-derivat, udtrykt i en PG, og oven i købet ikke den normale erstatning for $S_g G$, $P_{\text{von}} G$, men derimod i en $P_{\text{gegen}} G$. Forklaringen er nok den, at patiens ved verbet *vorbeugen* udtrykkes i $S_d G$. Kun $S_a G$ ved verber svarer regelmæssigt til $S_g G$ ved tilsvarende substantiver. I (30) er agens udtrykt i $S_g G$; det forventelige havde været $P_{\text{durch}} G$. $S_g G$ som udtryk for agens er imidlertid mulig, hvis patiens ikke er udtrykt, eller hvis patiens, som i (30), er inkorporeret i substantivet.

Tyske og danske SG'er har stort set samme opbygningsmuligheder, men der er meget stor forskel på, hvilke af disse muligheder der bliver udnyttet i hvilket omfang. Tysk tenderer i langt højere grad mod at udnytte mulighederne for meget kompleks SG-opbygning, først og fremmest i form af komplekse attributive adjektivgrupper og et hierarki af attributive $S_g G$ 'er:

- (32) [..., aber auch Inga Nielsen in der Rolle der Norma erntete Kritik, wohl für] den **zurückhaltenden, am Technischen, an der Bewältigung der Phrasen und Verzierungen orientierten Charakter** ihres Gesanges (www.BerlinOnline.de/ ... 2artik50.html?keywords=Klassizismus 6.11.99 13:58)
- (33) [Diese Vorstellung widerspricht teilweise Charles Darwins Idee einer Koevolution im Sinne eines Wettrennens zwischen] der **Rüssellänge der Bestäuber und der Spornlänge der Pflanzen** (Forschung 11/1)

10. zu verschiedenen Zeitpunkten der Entwicklung er B-element i SG, men ikke subclassespecifikt.

4.3. PronG

Pronominernes mulighed for at fungere som A-element er i princip meget parallel til substantivernes, men der gøres langt mindre brug af den. Nogle eksempler:

- (34) [Sie hat] *mich* [geschlagen], **die alles für sie getan hat** (ARD 5.9.99 (*Tatort*))
- (35) [In "Titanic" wäre ich nur eine unter 100 Leichen, und] **wen bitte** [würde das interessieren?] (3sat 29.10.99 (*Auffahrt Nockherberg*))
- (36) **Ich an Ihrer Stelle** [würde mich da raushalten] (ZDF 29.11.99 (*Tagesthemen*))
- (37) Wir alle [scheitern am Ende an] **uns selbst** (Stern 42/99 207/1)¹¹
- (38) **Wer unter den Museumsbesuchern** [weiß schon, daß hinter seiner Malerei das Bestreben steht, ...] (SZ 45/1)
- (39) **Jeder der Truppe** [hat aus Deutschland eine Kühlbox mitgebracht] (SZ 31/1)
- (40) [In den Tropen können] **nahezu alle** [Pflanzenarten eines Standortes in ihrer Existanz von tierischen Bestäubern abhängig sein] (Forschung 8/1)

(34) er interessant på den måde, at der gør sig specielle forhold gældende ved relativsætninger, der fungerer som B-elementer i PronG med personligt pronomen som A-element: er A-elementet *ich, du, wir* eller *ihr* (og kun disse former), skal dette gentages efter relativet, og finittet i relativsætningen retter sig efter det personlige pronomen i numerus og person, altså: *ich, der/die ich so was nie tue, ihr, die ihr so was nie tut osv.*

11. Hvad der er A-element PronG'en *Wir alle* er ikke entydigt.

4.4. AdjG

I tysk udnyttes muligheden for komplekse AdjG'er mere end i dansk. Ud over adverbier og udeklinerede adjektiver kan en lang række konstruktioner fungere som B-element i AdjG. Der er to vigtige klasser: ved participialadjektiverne er der sammenhæng mellem mulige B-elementer og det tilgrundliggende verbums valens, og ved en mindre klasse ikke participialadjektiver forekommer valensafhængigt forskellige konstruktioner som B-element. Fx:

- (41) [Hier sollen Doktoranden die Gelegenheit finden, im Rahmen eines] systematisch *angelegten* [Studienprogramms ihre Promotion vorbereiten zu können und mit ihrer Dissertation in einem umfassenden,] **von den beteiligten Hochschullehrern** *getragenen* [Forschungszusammenhang zu arbeiten] (Forschung 2)
- (42) [... , so daß Aufbauten mit fest installierter Kamera und fest installiertem Monitor] (*vergleichbar einer optischen Bank*) [unnötig sind] (Forschung 16/1)
- (43) [Ich war] unheimlich *gespannt auf die Kritiken zu Perfect World* (SZ 21/3)
- (44) [Der Junge aus Bukarest ist] **seinen Preis** *wert* (Stern 42/99 100/2)

von den beteiligten Hochschullehrern i (41) er B-element til *getragenen* og udtrykker agens; *einer optischen Bank* (S_dG) i (41), *auf die Kritiken zu Perfect World* (PG) i (42) og *seinen Preis* (S_aG) i (43) er valensbundne B-elementer til hhv. *vergleichbar*, *gespannt* og *wert*.

I nogle tilfælde er muligheden for gruppedannelse betinget af adjektivets komparationsform, se (1).

4.5. AdvG

Adverbiernes muligheder for at danne gruppe er stærkt begrænsede. B-elementet er som regel et adverbium med indskrænkende betydning, sjældnere en SG eller en VG, fx:

- (45) *So* jedenfalls [nennt sich das “Meridian” in Hamburg-Wandsbek, die größte von bislang drei Filialen in Hamburg] (Stern 42/99 126/2)
- (46) *Wann* genau [die Zerstörung unserer Stadt durch alliierte Flugzeuge zur bitteren Wirklichkeit wurde, ...] (SZ 32/2)
- (47) [... , weil] erst *heute* [die Regierung der DDR vor dem Kadi steht] (SZ 8/1)
- (48) [Doch] nicht *nur* [Kinder müssen das Sehen erlernen] (Forschung 12/2)
- (49) *Zweimal* die Woche [gehe ich zu den Pfadfindern] (SZ 21/3)
- (50) *Jetzt*, wo die Deutschen sie lokalisiert haben[, beginnt der Wettlauf mit der Zeit] (Stern 40/99 68/4)

4.6. PG

Selektionskriteriet fastlægger entydigt præpositionen i præpositionsforbindelser som A-elementet, sml. Zifonun et al. (1997 :78) og Rall et al. (1977: 36).

PG'er består ud over A-elementet altid af netop ét B-element, og som B-element fungerer prototypisk en SG. En del præpositioner er uproblematisk: de styrer én og kun én kasus, en del andre volder som bekendt til gengæld store problemer (se Colliander 1999b).

Endnu mere problematiske – i hvert fald teoretisk set – er de præpositioner, der som B-element ikke kun kan forbindes med SG'er som fx *während*:

- (51) *Während* Bundesverkehrsminister Franz Müntefering noch intensiv darüber nachdenkt, ob er den Autofahrern hierzulande die Benutzung des Handys ohne Freisprecheinrichtung *während* der Fahrt verbieten soll[, haben sich elf europäische Reiseländer bereits entschieden] (ADACmotorwelt 5/99 56/2)

Det første *während* har som B-element *Bundesverkehrsminister ... verboten soll*, det andet har som B-element *der Fahrt*.

Der tales traditionelt tit om to forskellige *während*, en subordinerende konjunktion og en præposition. I Colliander (1999a: 37) har jeg plæderet for kun at regne med eksistensen af ét *während*, der har den for præpositioner ikke prototypiske egenskab, at den ikke kun kan forbindes med SG som B-element.¹²

Et andet vigtigt spørgsmål i den forbindelse er også behandlet i Colliander (1999a: 38): kan de tyske præpositioner (i traditionel terminologi) "styre bisætning og infinitivkonstruktion"? Jeg giver der svaret "ja", som er et markant, men efter min mening nødvendigt brud med traditionen.

4.7. *SubjG*

De subordinerende konjunktioner, subjunktionerne, har det altid været besværligt/umuligt at placere på en fornuftig måde i en traditionel sætningsanalyse.¹³ Mit bud på en løsning inden for en dependensmodel er, at subjunktorerne fungerer som A-elementer i ordgrupper, og altså danner subjunktorgrupper med en VG som B-element. Se detaljer i Colliander (1999a: 41 ff.), hvor jeg benytter selektion som begrundelse for at opfatte subjunktorerne som A-elementer.¹⁴ Hvad der ved første øjekast kan virke kontraintuitivt, er det ved nærmere eftertanke ikke, i hvert fald ikke, hvis man opfatter syntagmer, der indledes med subjunktor, som todelte konstruktioner. Af de to dele, subjunktor og VG, er det entydigt subjunktoren, der er karakteristisk for konstruktio-

12. Det nære slægtskab mellem præpositioner og subjunktorer er iøjnefaldende og erkendt af mange, bl.a. Eisenberg (1994: 317 f.), der på den ene side præsenterer grafisk fremstillede analyser, der peger i retning af både SubjG og KonjG, men som dog i kommentarerne ikke vover skridtet fuldt ud. Heringer (1996: 61) taler om, at "eine gewisse Überlappung zwischen P und SUB" er "bemerkenswert", men konkluderer, at "Unter syntaktischem Gesichtspunkt gehören P und SUB aber nicht in eine Kategorie".

13. Det er skuffende, at et ambitiøst værk som Zifonun et al. (1997) ikke på nogen måde forsøger at løse dette velkendte problem; se fx s. 60 og s. 2235 ff.

14. Jeg er netop ikke enig med Rall et al. (1977: 35) i, at "von ihm [dem Subjunktur] können ... Sätze mit fast beliebigem Struktur abhängigen" (min fremhævelse); der er i alle tilfælde tale om selektion af PT3 - hvis overhovedet af V_fG.

nen, altså den konstituent, der gør konstruktionen til det, den er, og dermed adskiller den fra alle andre konstruktionssubklasser. Det er ikke VG'en i fx *weil*-konstruktioner (se fx (47)), der muliggør konstruktionens funktion som adverbial med bestemt semantisk indhold uden for en kerneproposition, men derimod *weil*. For *dass*-konstruktioners vedkommende giver det god mening at sige, at de eksisterer for primært at muliggøre, at udtryk for argumenter (altså dele af en kerneproposition), der udgøres af propositioner, adskiller sig markant fra udtrykket for en kerneproposition som helhed; se også Heringer (1996: 214 ff.). Et prototypisk udtryk for en kerneproposition er en V_rG, et prototypisk udtryk for et argument med propositionsstruktur er en SubjG.

Det er vigtigt at lægge mærke til, at de øvrige elementer med "underordnende" funktion som fx relative pronominer og adverbier **ikke** fungerer som A-elementer, men derimod som B-elementer i en VG.

4.8. *KonjG*

Også de koordinerende konjunktioner, konjunktorerne, tilskriver jeg funktion som A-element. De har traditionelt lidt samme skæbne som subjunktorerne: de har ikke rigtigt passet ind i den syntaktiske analyse. Heller ikke her har analysen som A-elementer efter min mening større ulemper end alternativerne (se detaljer i Colliander 1999a: 45 ff.).

5. Ordgruppe-grupper

Alle ordgrupper kan fungere som A-element. Her kommer jeg dog kun ind på ordgruppe-grupper med VG, SG, PG, SubjG og KonjG som kerne, altså på VGG, SGG osv.

I en konstruktion som

(52a) Das Gymnasium hingegen [wird auf die Universität hingeordnet] (Bollenbeck:179)

taler både eliminerings- og substitutionstest for, at *Das Gymnasium* er A-element, og at der dermed er tale om en SGG:

- (52b) Das Gymnasium (hingegen) [...]
 (52c) *hingegen [...]
 (52d) Das (hingegen) [...]

De mulige B-elementer udgøres bortset fra ved VGG af en meget begrænset mængde konstruktioner, der for de flestes vedkommende har det semantiske fællestræk, at de udtrykker en eller anden form for indskrænkning (sml. 4.5.). Et andet fællestræk for en del af disse konstruktioner er, at de **ikke** kan stå i en VG's initialfelt. Hvordan dette skal tolkes, ved jeg ikke, men en tilfældighed er det næppe.

5.1. VGG

De mest oplagte eksempler på B-elementer i VGG er de såkaldte videreførende ledsætninger. De knytter sig ikke til en bestemt konstituent i en VG, men til en VG som helhed; altså er det nærliggende at opfatte sådanne konstruktioner som VGG'er, fx:

- (53) *Aber ein Physikstudium macht noch keinen Mann der Zahlen und Fakten, wie er meint* (Stern 42/99 207/1)

5.2. SGG

Eksempler:

- (54) Vor allem *Frauen* [proben den Aufstand. Sie wollen glauben, nicht gehorchen] (Stern 40/99 57/3)¹⁵
- (55) Sogar *eine Sammlung von Krakauer-Reportagen* [... wurde zum Bucherfolg] (Stern 40/99 144/3)
- (56) Besonders *Kunden der beiden E-Netze* [sollten jedoch vor Reiseantritt prüfen, welche Funkfrequenz die Netze im Zielland verwenden] (Stern 21/99 140/3)
- (57) *Einen schönen Tag* noch [wünsche ich] (ARD 31.10.99 (*Tatort*))

15. *Frauen* er en SG, bestående af Ø og *Frauen*.

- (58) *Das Surfen* selbst [soll in der ersten Hälfte des kommenden Jahres attraktiver werden] (Stern 42/99 226/4)¹⁶
- (59) [Lafontaine ist ein Mann ohne wirkliches politisches Format: ein Redner, kein Denker; ein Mann] nur *der Hoffnung*, nicht *der Realität*[; ein Polemiker, kein Reformier] (Stern 42/99 207/2)
- (60) *Der 80-jährige Jakob Reimer* etwa, *gegen den derzeit in Manhattan ein Prozess läuft*[, gab zwar zu, dass ...] (Stern 42/99 196/2)
- (61) *Die Menschen* heute [müssen wieder lernen, mit dem immensen Essensangebot natürlich und unbefangen umzugehen] (Stern 42/99 45/3)
- (62) Allenfalls *zwei Nahrungsergänzungen* [verdienen eine Empfehlung: ...] (Stern 42/99 44/1)
- (63) [..., wieso] ausgerechnet *ein Ballermann* [am nächsten Morgen den ersten Hecht aus dem Wasser zieht] (SZ 30/3)
- (64) [Er [Carlos Roberto Reina] ist kein Demagoge, kein Caudillo vom Schlage Fidel Castros oder] gar *ein "honduranischer Zapatista"*, ... (SZ 14/2)
- (65) *Unsere Regierung* dagegen [besteht nicht aus Verbrechern, sondern ist eine ehrenwerte Gesellschaft] (SZ 8/1)
- (66) [Bei zwei Grad über Null und Sturm aus Nord bleiben] selbst *die wetterfesten Schweden* [schön zu Hause] (SZ 3/2)
- (67) *Die Steuerreform* zum Beispiel [hat Kohls Kronprinz hier schon vor einem Jahr angemahnt] (Stern 9/97 20)
- (68) *Institut für Deutsch als Fremdsprache* der Ludwig-Maximilians-Universität München

16. Samme interessante forskel mellem *Selbst das Surfen* - *Das Surfen selbst* og *Selv surfing* - *Surfing selv*, sml. (4).

En konstruktion som

- (69) Fast das ganze vergangene Jahr hindurch war es trocken (SZ 14/2)

kunne man fristes til at kalde en SGGG: *das ganze Jahr* fungerer som A-element, *hindurch* som B-element; *das ganze Jahr hindurch* fungerer på næste trin som A-element, *fast* som B-element.

5.3. PGG

De mulige B-elementer i PGG synes at være de samme som i SGG, fx:

- (70) Bereits *bei der Untersuchung des "Kulturbegriffs"* [wurde ja die Nähe zum Denken Westeuropas deutlich] (Bollenbeck:107)
- (71) [Hohlmeier hatte 1980] zusammen *mit ihren Brüdern und ihrer Mutter* [über die] *gemeinsam mit Schreiber* [geführte Firma "FMS Investments" rund zwei Millionen kanadische Dollar bei Grundstückspekulationen in Kanada verloren] (Stern 40/99 256/4)
- (72) [Wolfgang Clement dankt] schon *im Voraus* [der Dame, die das möglich machte, und ihrer Organisation] (Stern 42/99 224/2)
- (73) Auch *gegenüber dem Staatsanwalt* [hat Viel bisher alles abgestritten] (Stern 42/99 192/2)
- (74) ["Das beste Land der Welt", weil "hier die Leute nicht aufpassen" und "Polizei und Gesetze nicht so brutal sind" wie in anderen Ländern oder] gar *in Rumänien, wo man schon für Diebstahl im Gefängnis landet* (Stern 42/99 106/3)
- (75) Regelmäßig *ab Juli* [gehen die Anzeigen fast auf Null zurück] (Stern 42/99 106/3)
- (76) [Unter seiner Führung richtete die Berliner Polizei 1997 eine eigene Arbeitsgruppe gegen rumänische Bandenkriminalität ein, nachdem] allein *in Wilmersdorf und Charlottenburg* [in sechs Monaten 750 Taschendiebstähle angezeigt wurden] (Stern 42/99 100/3)

- (77) Schon kurz *vor dem Schlüpfen* [beginnen die Babys zu quaken] (Stern 42/99 81/1)
- (78) *In manchen Kulturen Asiens* dagegen [verbietet es oft der Respekt, den anderen direkt anzusehen] (Maletzke:77)
- (79) *Im vierten Teil* schließlich [greift K. [Koopmann] einzelne Probleme auf] (Heukaeufer:43)
- (80) Vornehmlich *in Rom* [hatten sie Postsäcke mit Schecks im Wert von umgerechnet über 100 Millionen Mark geklaut] (Stern 30/97 107/1)

Endnu et eksempel findes i (87): *hoch über der Blüte*.

En konstruktion som

- (81) Münzen jeweils nur für eine Packung einwerfen (tekst på automat)

er det fristende at anse for at være en PGGG: *für eine Packung* fungerer som A-element, *nur* som B-element. På næste trin fungerer *nur für eine Packung* som A-element, *jeweils* som B-element.

5.4. SubjGG

Eksempler:

- (82) [Butter führt nicht automatisch zu einer Erhöhung der Blutcholesterinwerte,] *nur weil Cholesterin darin enthalten ist* (Stern 42/99 45/1)
- (83) Immer *wenn meine Mutter ein Mädchen gebar*[, sagte sie: Zum Teufel mit dem Kind!] (SZ 24/1)
- (84) ... – kurz *nachdem er vorgeschlagen hatte, den Posten des Oberbefehlshabers der Streitmächte durch den eines zivilen Verteidigungsministers zu ersetzen* (SZ 15/2)
- (85) Auch *seit es Demokraten gibt*[, haben sie [die Politiker] nicht aufgehört, ihre Wähler zu betrügen] (SZ 8/1)

- (86) [Wir wollten ja anstoßen,] selbst *wenn mir immer nicht nach Feiern ist* (Grass:40)
- (87) [In vielen Fällen wurde die Beute verfehlt,] besonders *wenn sie dank ihres langen Rüssels hoch über der Blüte schwirrte* (Forschung 10/1)
- (88) Erst *wenn auch längerrüsselige Schwärmer Zugang zu diesen Blüten fanden ...*, [entstand ein Selektionsdruck ...] (Forschung 11/1)

5.5. KonjGG

Alle KonjG kan i princippet fungere som A-element. Kun et eksempel:

- (89) Nur *ab und zu* [werden die diensthabenden Ingenieure dort ... Strom vom Berliner Versorger Bewag zuschalten] (Stern 46/98 190/4)

6. Sammenfatning

Et vigtigt træk ved en dependensbaseret ordgruppeteori er, at konstruktioner med sammenlignelige egenskaber også beskrives som sådan, både overordnet set og på subklasseniveau. På det overordnede niveau beskrives alle syntagmer over ordniveau som konstruktioner, der "holdes sammen" af dependensrelationen; på detajleniveau beskrives konstruktioner, der traditionelt anses for væsensforskellige, som værende ens opbyggede, i hvert fald mht. visse egenskaber, mens konstruktioner, der traditionelt set beskrives som tilhørende samme konstruktionsklasse, holdes ude fra hinanden, hvis deres dependensforhold ikke stemmer overens. Konkret får jeg på den ene side etableret en klasse VG, der indeholder dele af den traditionelle konstruktionsklasse "sætning", nemlig alle "sætninger", der ikke indledes af subjunktor, men også konstruktioner, hvor man traditionelt tøver med at tale om sætninger, nemlig konstruktioner med infinit A-element, altså infinitivkonstruktioner.¹⁷ Selvfølgelig skal VG'er med finit

17. Participlekonstruktioner kan alle beskrives som AdjC'er.

og med infinit A-element på et næste trin holdes ude fra hinanden, men at det grundlæggende er hensigtsmæssigt at opfatte dem begge som verbumgrupper, er jeg ikke i tvivl om, og jeg er lige så overbevist om, at det ikke er hensigtsmæssigt at opfatte syntagmer, der indledes med subjunktor, som tilhørende samme konstruktionsklasse som VG'erne: subjunktoren er ikke forklarlig som del af VG. At det efter den grundlæggende dependentielle klassifikation så kan være hensigtsmæssigt at sammenfatte forskellige konstruktionsklasser som fx VG'er og SubjG'er til en foreningsmængde, som man kalder "sætning", er der ikke noget dependentielt til hinder for. Engel (1991: 21 f.) er nok den af standardgrammatikkerne, der forholder sig mest konsekvent til dependensrelationen; han opfatter – fx i modsætning til Zifonun et al. (1997: 69 ff.) – sætningen som en ordgruppe på lige fod med fx SG og PG, og taler også eksplicit om "Subjunktorphrasen" (se også Engel 1994: 139 f.).

Kilder:

ADACmotorwelt 5/99 <side/spalte>

Bericht der Konzernleitung auf der Sitzung des VEBA-Europa-Betriebsrats am 9. November 1999 (Bericht)

Bollenbeck, G. (1996). *Bildung und Kultur. Glanz und Elend eines deutschen Deutungsmusters*. Frankfurt a.M. & Leipzig: Suhrkamp.

Die andere Welt. Unabhängiges Monatsblatt nicht nur für Lesben und Schwule. Berlin. 3/97.

Forschung. Mitteilungen der DFG 3/94 (= Forschung <side/spalte>)

Grass, G. (1995). *Ein weites Feld*. Göttingen: Steidl.

Heukaeufer, M. (1995): Besprechung von Hans-Gert Roloff (ed.): *Grundlagen und Gedanken zum Verständnis erzählender Literatur*. Frankfurt/Main: Diesterweg. *IDV Rundbrief* 58, 1997. 42-43.

Maletzke, G. (1996). *Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Süddeutsche Zeitung 20.3.98 (= SZ)

Süddeutsche Zeitung Magazin 11/95 (= SZM)

Stern <nummer/år side/spalte>

Stern TV-Magazin <nummer/år dato>

Div. fjernsynssendere

Henvisninger

- Bech, G. (1955/57). *Studium über das deutsche Verbum Infinitum* 1-2. København: Munksgaard. (Tübingen (1983): Niemeyer).
- Colliander, P. (1995). *Et Teoretisk Grundlag for Beskrivelse af Tysk. En valensteoretisk fremstilling*. København: Samfundslitteratur.
- Colliander, P. (1998). Topologikapitlet i den Tyske Grammatik. P. Colliander & I. Korzen (eds.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 5*. Odense: Odense Universitetsforlag. 211-244.
- Colliander, P. (1999a). Partikelvalenz im Deutschen. Eine prototypenlinguistische Studie über die Valenzverhältnisse bei den Präpositionen, den Subjunktoren und den Konjunktoren. *Deutsche Sprache* 1/99. 27-51.
- Colliander, P. (1999b). Rumlighed – en mere prominent kategori i tysk end i dansk? Overvejelser over de tyske akkusativ-dativ-præpositioner. C. Bache, L. Heltoft & M. Herslund (eds.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 6*. Odense: Odense Universitetsforlag. 41-62.
- Eisenberg, P. (1994³). *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart & Weimar: Metzler.
- Engel, U. (1991²). *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Groos.
- Engel, U. (1994³). *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Schmidt.
- Heringer, H.J. (1996). *Deutsche Syntax. Dependentiell*. Tübingen: Stauffenburg.
- Jung, W.-Y. (1995). *Syntaktische Relationen im Rahmen der Dependenzgrammatik*. Hamburg: Buske.
- Rall, M., U. Engel & D. Rall. (1977). *DVG für DaF. Dependenz-Verb-Grammatik für Deutsch als Fremdsprache*. Heidelberg: Groos.
- Welke, K. (1993). Dependenz. H. Glück (ed.) *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart & Weimar: Verlag J.B. Metzler. 127.
- Zifonun, G., L. Hoffman, B. Strecker et al. (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin & New York: de Gruyter.

